

I. G. KONOVALOVA, V. B. PERKHAVKO, *Drevnjaja Rus' i Nižnee Podunav'e (Rusia veche și regiunea Dunării de Jos)*, Pamiatniki Istoričeskoj Mysli, Moskva, 2000, 272 p.

Istoriografia rusă, apreciabilă din punct de vedere cantitativ, a lăsat cercetătorilor impresia îmbrățișării unor tendințe oculte, tendențioase și conotații *pro domo*, străine de rigorile și idealurile științei istorice. Cu toate acestea, unii specialiști ruși reușesc să se detașeze cu succes de carențele conturate mai sus, completând astfel tezaurul de contribuții științifice pentru reconstituirea cât mai exactă a istoriei regionale și universale. Așadar, lucrarea de față împlinește așteptările istoricilor. Lipsa subiectivismului și a sentimentelor naționale, demonstrațiile impecabile, decriptarea neforțată a informațiilor oferite de izvoare – numeroase de altfel –, bibliografia vastă, coroborarea fină a știrilor medievale sunt doar câteva dintre aspectele distinctive ale volumului. Singura rezervă care ar putea apărea *vis-à-vis* de prezenta contribuție ar fi aceea ca – din păcate – scrisă în limba rusă, ea va limita substanțial numărul cititorilor români, iar traducerea și publicarea în limba română poate fi considerată ca o chestiune greu realizabilă.

Voluntul pare a fi mai degrabă un cumul tematic de articole ale celor doi semnatari – I. G. Konovalova și V. B. Perkhavko – și conține nouă capitole însoțite de introducere, concluzii, anexe cartografice și cu izvoare medievale scrise și bibliografia, aceasta cuprinzând un număr impresionant de lucrări, jumătate fiind în limba rusă și cealaltă jumătate din alte limbi. Majoritatea

lucrărilor din ultima categorie sunt ale cercetătorilor români; cu ajutorul unora dintre acestea – fapt recunoscut de către autori – a prins contur volumul de față. Nu lipsesc desigur abrevierile, indicele de nume și cel geografic. Fiecare anexă ce reproduce izvoarele scrise este însoțită și de observațiile semnatarilor monografiei.

În spiritul aceluiași remarci tehnice asupra volumului, trebuie să se noteze că el se compune din două părți: prima, privește orașele de la Dunărea de Jos și a doua, urmărește relațiile Rusiei Vechi cu zona Dunării de Jos.

Prima parte a lucrării este compusă din capitolele I–VI privind orașul Kieveț (Icap), Durostorum-ul medieval și relațiile lui cu Rusia (cap. II), o analiză și interpretare a dorinței cneazului kievean, Sviatoslav Igorevici, de a se stabili în Pereiaslavet pe Dunăre (cap. III), Bârladul din cronică (cap. IV), mult controversatul oraș Dicina (cap. V) și ultimul capitol al acestui segment care este dedicat orașului Chilia. Iar partea a doua dezvoltă în trei capitole problema relațiilor Rusiei Vechi cu Dunărea de Jos. Pentru cunoscători, cel puțin enumerarea problemelor discutate și analizate în volumul de față face ca interesul pentru lucrarea cercetătorilor ruși să crească.

Atât în primul capitol, cât și în celelalte, izvorul de plecare pentru fiecare problemă este cunoscuta *Povestire a vremurilor de demult*, informații coroborate – după caz

– cu alte știri rusești ale *Primului letopiseț din Novgorod, Letopisețul de la Ipatievsk, Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate* etc.; nu lipsesc nici sursele bizantine, arabe și vest-europene – în special italiene. *Povestirea vremurilor de demult* conține câteva date despre legendarul cneaz Kie, întemeietorul orașului Kiev; acesta ar fi înființat și o cetățuie la Dunărea de Jos, numită Kieveț. V. B. Perkhavko, autorul acestui capitol, pune la îndoială realitatea istorică a celor de mai sus, mai ales că se pare că cneazul Kie nici nu a existat. Deși cronicarii ruși din secolul XVII au situat Kievețul undeva în apropiere sau chiar pe locul Kievului de pe Nipru, istoriografia, începând cu secolul XIX, se orientează spre Dunăre. Divergențele specialiștilor nu se opresc aici, Kievețul fiind identificat cu Kovin (la est de Belgrad), Chilia, Kiatra (mai jos de Silistra), Caneni (aproape de Brăila).

Având în vedere faptul că orașul Kieveț din cronică trebuie căutat anume în acea parte a regiunilor dunărene care a avut strânse legături cu Rusia premongolă, acolo unde se orientau incursiunile kievene din secolele X–XII, autorii consideră că este vorba despre o așezare dintre Beroe și Carsium, la Gârliciu. Argumentele aduse nu sunt de neglijat: izvoarele cartografice din secolele XVI–XVIII (dar care au utilizat informații mult mai timpurii) atestă la gurile Dunării o așezare „Cio”, „Cium”, „Cius”, „Zius”. Consonanța toponimului „Cios” cu numele Kievului de pe Nipru l-a îndemnat pe cronicar să plaseze acest centru la Dunărea de Jos în spiritul propriilor sale idei despre originea dunăreană a slavilor.

V. B. Perkhavko subliniază că „partea dunăreană” a *Povestirii vremurilor de demult*, despre înființarea Kievețului de către legendarul conducător Kie sunt plâsmuiri ale cronicarului.

Capitolul următor, *Durostorum-ul medieval și Rusia*, semnat de același autor, începe cu o scurtă incursiune în istoria timpurie a orașului până în secolul XIV. Miezul problemei este conținutul real al tratatului încheiat la Durostorum de către ruși și bizanțini în urma bătăliei din 971. Acordul de față a fost semnalat de același izvor rusesc, *Povestirea vremurilor de demult*, dar și de alte surse de sorginte bizantină (Leon Diaconul, Ioan Zonaras, Ioan Skilytzes).

Incompatibilitatea unor știri din letopisețul rusesc cu acelea din izvoarele bizantine complică însă munca specialiștilor împărțiți și în acest caz în diverse tabere. Pentru că izvorul rusesc se bazează în principal pe relatările orale ale drujinilor lui Sviatoslav, autorul acordă o mai mare credibilitate surselor bizantine. Așadar, în timpul preliminarilor tratatului, cneazul kievean îi trimisese soli la toată Tzimiskes care nu se afla în Durostorum, ci într-o tabără din apropierea orașului. În realitate, Durostorum-ul era atunci în mâinile lui Sviatoslav. Obligațiile rușilor, legate de jurământul lor de a nu mai ataca Bulgaria, Bizanțul și posesiunile lui din Crimeea, sunt relatate și de *Povestirea vremurilor de demult* care tac însă în privința acelor asumate de bizanțini. Acest aspect este clarificat în urma consultării surselor bizantine și privește liberul acces al rușilor spre

patrie și reînceperea relațiilor comerciale normale dintre Bizanț și Rusia.

Traducerea corectă a cronicii lui Leon Diaconul arată că nu rușii le-au dat pâine bizantinilor, ci invers, primii s-au rugat romeilor să le ofere grâu pentru a avea de mâncare până când vor ajunge în patrie. De aici și observația că rușii nu aveau suficient grâu în comparație cu bizantinii. Însuși comerțul cu grâu al Chersonesului depindea de importul din Asia Mică, ceea ce indică faptul că la Constantinopol nu s-a prea auzit de grâul rusesc.

Relațiile economice, culturale și politice ruso-bizantine au continuat și după acest conflict, fiind impulsionate și de cucerirea Bulgariei de către Bizanț, care în acest mod se apropia teritorial de Rusia. Ultima știre a izvoarelor rusești despre Durostorum se află în *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*.

Capitolul al treilea, intitulat *Vreau să locuiesc în Pereiaslaveț pe Dunăre*, încearcă în special să localizeze așezarea în cauză, aspect care nu este nici de această dată lipsit de opinii contradictorii. Singurul autor care localizează Pereiaslavețul la Dunărea de Jos, deși nu a fost niciodată acolo, este al-Idrisi. „Barasclafis” (Bereiaslavet) s-ar afla – potrivit geografului arab – undeva între „Dristra” (Silistra) și „Dicina” (Vicina), la patru zile de drum spre est. Împreună cu dificultatea încă prezentă de a se localiza orașul Vicina, știrea este confuză și din cauza neconcordanței cu izvoarele cartografice mai târzii, din secolele XV–XVII, care plasează „Proslauiza” pe eel mai sudic braț al Dunării, aproape de vărsarea în mare. Totodată se manifestă rezervă față de echivalența Stravico-Proslavița-Pereiaslaveț.

Așezarea de la Dunăre este identificată cu satul Nufărul de pe malul drept al brațului Sfântul Gheorghe, la 8–20 km sud-est de orașul Tulcea, întrucât numele vechi al satului a fost până în secolul XX Prislava și este atestat de numeroase izvoare începând cu ultimul sfert al secolului XVIII. În plus, în apropiere s-au identificat urmele unui oraș medieval cu fortificații de piatră și alte vestigii arheologice din secolele X–XIV pe o suprafață de câteva hectare.

Evenimentele istorice legate de activitatea lui Sviatoslav Igorevici, relatate de cronică, ar trebui însă atribuite Pereiaslavețului Mare – capitala statului bulgar –, convingere datorată analizei diverselor cronici și altor tipuri de izvoare scrise rusești și bizantine. S-a atras atenția asupra faptului că autorii cronicilor rusești confundau Pereiaslavul cu Preslavul bulgăresc și Pereiaslavețul. Perioada de redactare a cronicii, târzie față de evenimentele relatate, își spune și de această dată cuvântul în privința gradului de veridicitate. Așadar, cneazul kievean Sviatoslav Igorevici, în timpul incursiunilor dunărene din 967–971 afirmase în fața curtenilor săi că ar dori să-și stabilească reședința la Pereiaslaveț pe Dunăre, care ar fi după autori Pereiaslavețul bulgăresc, cunoscut și sub numele de Pereiaslavețul Mare potrivit versiunii propuse de P. Diaconu. Anume sub zidurile acestui oraș s-a produs prima confruntare ruso-bulgară din anul 967, relatată de către Leon Diaconul.

Un alt capitol este dedicat controversatei relații dintre cneazul halician Ivan Rostislavici Berladnicul și

Berladul din cronică. Deși autorii recunosc de la început că diploma din 1134 – pe care se bazează această polemică istoriografică – este un fals întocmit de către B. P. Hașdeu, se propune o reanalizare a problemei întrucât mai apar persoane (relativ recent „diploma bârlădeană din 1134” a fost analizată drept un izvor veridic de către R. A. Rabinovici în *Stratum plus*, nr. 6, 2000, Sankt Petersburg – Chișinău – Odessa), care utilizează și oferă credibilitate „izvorului” în discuție! Nu se neagă interesul cnezilor ruși pentru regiunea Dunării de Jos, însă cercetările arheologice dezminț ipoteza existenței unor stabilimente îndelungate rusești din secolul XII în bazinul Bârladului, cât și între Prut și Siret. Descoperirile accidentale ale câtorva encolpioane rusești la Căbești (secolul XIII), Codăești (secolul XII) etc. sugerează doar apariția în regiune a unor grupuri dispartate de ruși.

Viața lui Ivan Rostislavici, zis Berladnicul, a fost tumultuoasă și plină de primejdii. Ridicat împotriva unchiului său, s-a refugiat la Dunărea de Jos, după un an a plecat la Kiev și s-a pus sub protecția cneazului Vsevolod Olgovici, adversarul Haliciului. Devenit cneaz pribeag, s-a retras pentru un timp în bazinul râului Bârlad, de unde vine și porecla sa. După moartea protectorului său, în 1146, el s-a pus în slujba cneazului cernigovean Sviatoslav Olgovici. Nu i-a rămas credincios nici acestuia și a trecut împreună cu mercenarii săi de partea cneazului Rostislav Mstislavici, unde a stat la fel de puțin. În 1148, protejat de cneazul Iurii Dolgorukii, a asediat Novgorodul, iar ulterior a participat la cucerirea Kievului.

Trădat de suzeranul său, Bârladnicul a fost trimis încătușat de la Suzdal la Kiev, în urma cererii ginerelui lui Iurii Dolgorukii, noul cneaz halician Iaroslav Vladimirovici Osinomâsl. Datorită unor împrejurări norocoase, prizonierul a scăpat și s-a ascuns la Cernigov. S-a retras iarăși în stepă, la cumani, și împreună cu aceștia, la Dunărea de Jos, a fost autorul unor acțiuni piraterești asupra corăbiilor și pescarilor din Halici. Ivan Berladnicul și-a repliat forțele și a pornit contra lui Iaroslav Osmomâsl, dar fără succes. În cele din urmă, el a fost prins de către bizantini la Tesalonic, unde a și murit asasinat probabil de autoritățile interesate de alianța cu cneazul halician.

După cum se observă, prezența lui Ivan Berladnicul în regiunile românești a fost episodică și nu este vorba despre existența în zona Bârladului a unui vechi cneazat rusec. „Specificul erorilor, greșelile arheografice și – în fine – neconcordanțele istorice” indică clar faptul că „diploma bârlădeană din 1134” este un fals. Nici un izvor din secolele XII–XIII – în afară de „diplomă” – nu atestă orașele Bârlad, Micul Halici (Galați) și Tecuci. Nici *Lista orașelor rusești...* nu le menționează, Bârladul luând ființă abia la începutul secolului XV, Tecuciul în anii 30 ai secolului XV, Galați mai târziu – în secolul XVI. Descoperirile arheologice nu au surprins viața urbană în bazinul Bârladului în secolul XII. Letopisețul de la Ipatievsc, cel mai detaliat în privința vieții lui Ivan Rostislavici, nu l-a numit niciodată „bârladnicul”. După cronică, „bârlad” este o regiune de

refugi pentru nesupuși, a rușilor liberi, a cnezilor respinși și nicidecum un oraș.

O altă problemă care a suscitât interesul autorilor a fost cea legată de Vicina. Controversele istoriografice legate de acest oraș întrunesc o vastă colecție de contribuții iar conținutul lor este în general cunoscut de către cercetători. Propunerile pentru localizarea acestui centru de la Dunărea de Jos s-au orientat spre Tulcea, Nufăru, Mahmudia, Ismail, Isaccea, Niculițel, Măcin, Cernavoda și Păciul lui Soare.

Izvoarele consultate – *Despre administrarea imperiului* de Constantin Porfirogenetul, *Alexiada* Anei Comnena, harta lui al-Idrisi, un letopiseț vechi rusec (nu se menționează titlul), știrile lui Wilhelm de Rubruck, Rukn ad din Beibars, Abu-l-Feda, an-Nuvairi, al-Umari, Ibn Khaldun, al-Qalqasandî, izvoarele italiene și bizantine din secolul XIV etc. i-au convins pe autori că Vicina-Sagea-Dicina sunt una și aceeași așezare și este localizată la Dunărea de Jos, la Isaccea.

În afară de problema localizării Vicinei, se tratează în câteva subcapitole situația dominației mongolilor la Dunărea de Jos în secolele XIII–XIV, comerțul internațional al orașului în secolele XIII–XIV, cu observația că negustorii italieni controlau tranzacțiile economice de aici. Faptul că mulți specialiști nu utilizează toate tipurile de izvoare explică diversitatea opiniilor vis-à-vis de localizarea Vicinei, dificilă și din cauza inexistenței cercetărilor arheologice intensive la cetatea medievală de la Isaccea. Autorii nu menționează la care cetate de la Isaccea se referă. Aici se păstrau ruinele a două cetăți: Noviodunum (care este cercetată în prezent de echipa de arheologi de la Muzeul Județean Tulcea, în frunte V. H. Baumann și D. Paraschiv), iar alta, aflată deasupra unei cariere de piatră, păstra în 1998 doar o muchie de zid, restul pierzându-se pentru totdeauna. În lipsa informațiilor arheologice mai consistente, autorii se bazează mai mult pe relatările scrise și mai puțin pe cele numismatice, geografice și toponimice.

Argumentul principal contra identificării Dicinei cu Isaccea este cel al numelui bulgar paralel pentru Isaccea, Oblucița. Nu este greu de observat că aceste toponime nu sunt contemporane și s-au schimbat reciproc. Vicina apare pentru ultima dată în izvoare în anul 1465, când s-au retras și italienii de la Dunărea de Jos. În același timp, în scrisoarea lui Vlad Țepeș din 1462 către regele maghiar Matias Corvin apare pentru prima dată numele „Oblucița”.

Capitolul șase, intitulat *Orașul comercial Chilia*, tratează subiectul în patru subcapitole tematice. Autorii localizează Chilia Veche undeva în sudul brațului omonim – incertitudinea plasamentului datorându-se carentei cercetărilor arheologice. Apariția orașului este legată de evoluția geologică a Deltei Dunării, în timpul căreia cursul principal al fluviului s-a transferat de la brațul sudic la cel nordic. În urma acestui fenomen din Antichitate, centrele comerciale din sudul Deltei s-au stins și au apărut altele noi la nord, datorită schimbării rutei vaselor comerciale. În continuare, autorii analizează primele știri despre Chilia și consideră că identificarea Aklîbei lui al-Idrisi cu Chilia se bazează în primul rând

pe argumente lingvistice, iar știrile istorice conduc mai curând spre Lycostomo.

Lycostomo (în traducere „gura lupului”) ar trebui căutat în stânga brațului Chilia, unde există și astăzi un toponim cu semnificație asemănătoare – Vâlkovo, aproape de Periprava. Datele hidrografice susțin că albia brațului Chilia a curs în evul mediu chiar pe lângă actualul Vâlkovo. Akliba pare a fi mai mult un termen de descriere a orașului (fortificat), întrucât al-Idrisi îl cunoștea doar din descrierile călătorilor care nu au reținut numele local. În istoriografie s-au conturat două păreri, una considerând că Lycostomo și Chilia sunt un singur oraș, și alta că este vorba despre două orașe distincte. Autorii subscriu celei de a doua păreri, venind, ca și în celelalte cazuri, cu argumente convingătoare. Lycostomo și Chilia alcătuiau totodată un singur organism administrativ și social-politic, în care prima cetate era centru cu atribuții administrative, iar a doua îndeplinea funcții economice secundare, rămânând pentru o lungă perioadă – cel puțin până la începutul secolului XIV – o așezare mică.

Un alt subcapitol tratează comerțul Chiliei în secolul XIV după izvoarele documentare de proveniență diversă. Se constată că la Chilia, cu și la Pera, Caffa și Moneastro, negoțul se afla în mâinile italienilor. Puținele relatări despre Vicina și Moncastro, care se întâlnesc în actele notariale ale Chiliei, sugerează faptul că factoriile genoveze nord-vest pontice erau legate relativ puțin între ele. Aproape toate operațiunile comerciale ale lor erau orientate spre exportul de grâne spre Pera, de unde, în sens invers, ajungeau produsele meșteșugărești, mai ales stofele.

Partea a doua, compusă din capitolele VII, VIII și IX, se referă în special la raporturile Rusiei Vechi cu Dunărea de Jos. Cronicile rusești vorbesc despre relațiile cu această regiune, cu referire la o perioadă mai târzie a istoriei vechi rusești – începutul secolului XII, autorii apelând în capitolul VII la izvoarele străine.

Potrivit *Povestirii vremurilor de demult*, în 907 rușii au atacat Constantinopolul, după care s-a încheiat tratatul cu Bizanțul, în înțelegere figurând și prevederi comerciale. Constantin Porfirogenetul relatează despre ambarcațiuni rusești care poposeau la Sulina și în alte centre până la râul Dicina (Camcia, Bulgaria). În anii 30 ai secolului X rutile comerciale rusești erau amenințate de încordarea raporturilor ruso-bulgare. Pacea bulgaro-bizantină din 927 a dus și la schimbarea relațiilor ruso-bulgare. Pentru păstrarea acestor rute comerciale rușii i-au atras de partea lor pe pecenegi și maghiari, o asemenea

coalțiție antibulgară formându-se încă din anii 20 ai secolului X.

Sigur că prezența rușilor la Dunărea de Jos trebuia să influențeze populația de aici, problema fiind discutată în capitolul următor. În acest sens s-au conturat două versiuni: prima ipoteză susține că Rusia volăno-haliciană stăpânea în secolul XII teritoriile carpato-nistriene până la Dunărea de Jos, iar cea de a doua că nu era vorba despre nici un fel de stăpânire în zonă, considerându-se că aici era „fief”-ul bizantinilor. Potrivit autorilor, după știrile lui al-Idrisi nu rezultă vreo legătură directă a rușilor cu Dunărea de Jos. Pe harta lui, teritoriile rusești încep la est de Nistru. Știrile bizantine și vechi rusești atestă prezența Rusiei la Dunărea de Jos în secolul XII. Concluziile de față sunt dezvoltate în ultimul capitol intitulat *Negustorii vechi ruși la Dunăre*. Aici se reia caracterizarea Dunării, care se regăsește și în introducere, și se analizează izvoarele scrise din secolele X–XIII ce atestă negustorii ruși în regiunile dunărene.

Din micul număr de izvoare despre negoțul Dunării de Jos cu Rusia este cel mai mult utilizată mărturisirea cneazului Sviatoslav Igorevici despre importanța comercială a Pereiaslavețului. De la mijlocul secolului XII un rol mai activ au jucat aici negustorii din Halici, care ajungeau pe râurile Nistru și Prut și în Marea Neagră. După informațiile arheologice, negustorii ruși ajungeau rar înai sus de Durostorum și nu treceau de Porțile de Fier. Apariția în 1185 a Țaratului Bulgar, cucerirea Constantinopolului de către cruciați în 1204 și apoi invazia mongolilor s-au reflectat negativ asupra relațiilor economice ale rușilor la Dunărea de Jos în secolul XIII. De atunci rolul preponderent l-au jucat aici italienii.

După cum se menționează în concluzia lucrării de față, în istoriografia rusă s-au folosit pentru prima dată în mod consistent argumentele arheologice, sfragistice și numismatice drept surse importante.

Bazată pe surse narative diverse (vechi-rusești, arabe, italiene, bizantine etc.), ca și pe un bogat material arheologic, analizat cu discernământ, monografia cercetătorilor moscoviți Irina Konoyalova și Valerii Perkhavko se impune prin argumente bine chibzuite și echilibrate, ca și prin subtilități interpretative. Aceasta va reprezenta fără îndoială un punct de reper pentru toți cercetătorii medievști care se vor apleca în viitor asupra problemelor de ordin demografic, economic și politic aferente ținuturilor de la Dunărea Inferioară.

VITALIE JOSANU